

Jaroslav ČECHURA – Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ – Zuzana VLAŠÁKOVÁ, Smiřičtí. Krátké dějiny úspěšného rodu, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 16), 488 s., ISBN 978-80-7422-646-5.

Dějiny šlechty se po roce 1989 v české historiografii těší nebývalé pozornosti. Stejnému tématu se dlouhodobě věnuje ediční řada vydávaná Nakladatelstvím Lidové noviny, ze které pochází recenzovaná kniha. Kolektiv autorů v čele s Jaroslavem Čechurou si vzal za cíl zmapovat historii jednoho z význačných šlechtických rodů, jenž v dějinách vystupoval od časů husitské revoluce až do třicetileté války.

Kniha je členěna do patnácti kapitol. V prvních sedmi je v přísně popisném duchu rozebrán chronologický vývoj všech známých mužských členů rodu Smiřických. Kniha v jednotlivých biografiích představuje „malé“ dějiny a snaží se o postihu každodennosti aktérů, zaobírá se také jejich zasahováním do dějinného běhu Království českého. Ve dvou kapitolách se čtenář může setkat s tvůrcem rodové moci Janem Smiřickým, jenž své bohatství získal v překotné době husitských bouří. Na dalších stránkách jsou pak rozebrány životní osudy jeho potomků. Autoři ukazují členy rodu Smiřických jako pečlivé hospodáře dobře spravující své statky i poddané, kteří se až na několik málo výjimek příliš neúčastnili vysokých politických her a neoplývali úředními hodnostmi. Přestože v těchto částech autoři vychází často z primárních

historických pramenů, jejich mezerovitě dochování zřejmě nedovolilo hlubší interpretaci a práce tak nepřekročila hranice silně popisného slohu.

V osmé kapitole je představeno geografické rozmístění dominia Smiřických ve východních Čechách, které je rovněž přehledně zachyceno na přiložené mapě. Následující soupis panství, zámků a paláců ovšem zůstává opět pouze výčtem. Zvláště u architektury zámků a paláců by čtenář ocenil jejich hlubší rozbor. Prostřednictvím důkladné interpretace hmotných a písemných pramenů by pak bylo možné rekonstruovat myšlenkový svět zadavatele staveb a stavebních rekonstrukcí. Opět zde badatel naráží na kritický nedostatek zvláště písemných pramenů. Podobným nedostatkem trpí i následující kapitola, ve které se její autorka věnuje vzdělání a kavalírským cestám mladých Smiřických. Na výčtu jednotlivých členů rodu a popisu kavalírských cest a jejich směrů přitom ukazují náboženské smýšlení členů rodu.

Jádrem knihy a podle mého soudu nejzdařilejší částí je rozbor finančního a správního hospodaření jednotlivých členů rodu Smiřických. Nejprve je naznačeno fungování raně novověkého patrimoniálního hospodaření a přeměna rentového velkostatku v režijní. Autor provedl důkladný rozbor účetních knih, ze kterých získal důležité informace o životě na uvedených panstvích. V práci se zabýval systémem hospodaření, pivovarní výrobou, ze které plynuly do pokladny na hradě Kumburku nemalé příjmy, ale také rybníkářstvím a námezdní prací

poddaných Smiřických. V těchto partiích knihy Jaroslav Čechura zúročil svůj dřívější výzkum, který již byl časopisecky publikován. Odkrývá tak jednu z částí každodenního života nejen šlechty, ale zvláště poddaných raného novověku, jejichž všední den je z důvodu chybějících písemných pramenů velmi obtížné rekonstruovat.

Kapitola pojednávající o Smiřických jako významných bankéřích své doby ukazuje jednotlivé členy rodu, kteří se vymykali z dobového standardu. V době, kdy byl úvěr obvyklým způsobem získávání chybějících finančních prostředků, se Smiřičtí díky výtečnému hospodaření stali věřiteli významných osobností počátku 17. století. Kniha v této části v náznacích ukázala provázanost členů rodu nejen s českou, ale i zahraniční šlechtickou obcí. Stranou pozornosti nezůstaly ani poslední věci člověka, konkrétně pohřeb Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic, k němuž se dochovalo pohřební kázání. Z něho dokázala autorka interpretovat pohled na smrt a myšlenkový svět urozeného člověka raného novověku. Epilogem knihy je snaha o postižení druhého života rodu Smiřických v lidové slovesnosti i krásné literatuře.

Recenzovaná kniha představuje první syntetické zpracování dějin rodu Smiřických a shrnuje mnohé dílčí studie k tématu. V tomto směru představuje důležitý počín v oblasti bádání o urozené vrstvě českého raného novověku.

Josef Čížek

Táňa ŠIMKOVÁ, „Hrad přepevný je Pánbůh náš.“ Saská luterská šlechta severozápadních Čech ve světle rané novověké sakrální architektury, Ústí nad Labem–Praha, Scriptorium 2018, 336 s., ISBN 978-80-88013-58-7.

Saská šlechta usazená na počátku novověku v severozápadních Čechách se již několikrát stala předmětem historického výzkumu. Táňa Šimková se ve své knižně vydané disertační práci pokusila dosud převládající zaměření na výpovědní hodnotu písemných pramenů obohatit o interpretaci dochovaných sakrálních objektů, jež vznikaly nebo byly upravovány na objednávku urozených majitelů panství. Dosavadní umělecko historické přístupy se autorka snažila doplnit tázáním po funkcích představovaných nebo nově budovaných kostelů v demonstraci konfesionality šlechtických mecenášů, šíření či prosazování luterské víry na panství nebo v životě lokální luterské komunity věřících. Architekturu církevních staveb přitom chápala jako svébytný prostředek konfesionality šlechtického patrona, „samostatný individuální symbol a vnějškový vizuální komponent“ (s. 10), který měl působit především směrem do okolního prostředí. Spolu s analýzou symbolických významů staveb, jejich částí a konstrukcí chtěla poznat také mechanismy spojené se vznikem či přestavbami jednotlivých objektů, do nichž spolu s majiteli panství promlouvali také představitelé církevní správy nebo zemských úřadů (s. 14).

Objasnění geografického a chronologického vymezení tématu své práce stejně

jako představení pramenů a dosavadní literatury věnovala autorka první část své rozpravy. Kapitola ale působí velmi disproporčně. Zatímco metodickým východiskům práce, tedy moderním českým i zahraničním výzkumům konfesionality uměleckých děl, vzhledem k tématu knihy, zejména pak architektury, věnovala Táňa Šimková jen velmi stručnou pozornost (s. 52–54), v pasážích o jednotlivých lokalitách se bohužel nevyhnula podrobnému líčení jejich středověkého vývoje. Navíc poučeným čtenářům není nutné obsáhle komentovat pramenné edice nebo dochované písemné prameny.

Ve druhé části se již autorka věnovala situaci v severozápadních Čechách. Nejprve ale považovala za nutné seznámit s vývojem českosaských vztahů mezi léty 1526–1635 stejně jako s okolnostmi, jež doprovázely příchod a usazování šlechtických rodů z různých částí Římsko-německé říše do severních a západních částí Království českého. V souvislosti s pány z Illburka, Salhauzeny či rytíři z Bünau potvrdila tezi o odlišné kulturní a náboženské orientaci těchto rodů na Sasko, která přispívala k jejich politické izolaci v nové zemi (s. 93). Po zdlouhavém a kompilativně pojatém představení vývoje církevní správy v království mezi husitstvím a Bílou horou, který jistě měl své místo v kvalifikační práci, ale v její knižní podobě mohl být výrazně redukován, se konečně dostalo pozornosti náboženským poměrům na panství Salhauzenů, kteří se záhy přiklonili k učení Martina Luthera, a pánů z Bünau, již konvertovali později. Autorka je sledovala v průsečíku zájmů

vrchnosti, ale také měšťanů jednotlivých měst i centrálních církevních i královských úřadů, jejichž vliv byl ovšem v okrajových částech země oslabený. Z jejího textu vyplývá klíčová role šlechtických pozemkových vrchností v šíření luterské reformace, kterou prosazovali u svých poddaných, jejichž většina ji časem přijala za svou. Lutersky smýšlející patroni se přitom museli vyrovnávat s přítomností katolických duchovních na svých panstvích, rezistencí katolických poddaných i se zásahy centrálních úřadů do dění na nich, jimž se však dokázali účinně bránit. Autorka se zabývala rovněž náboženskou proměnou škol či pokusy o budování autonomní luterské církevní správy na sledovaných doménách. Na rozdíl od šlechtických panství, kde hlavní role v jejich evangelizaci připadla urozeným vlastníkům, byli v některých krušnohorských horních městech (Jáchymov, Krupka), nositeli opravných náboženských myšlenek zejména tamní měšťané.

Již v této kapitole autorka kromě dalších projevů prosazování luterské reformace na severozápadočeských panstvích sledovala také zakládání nových kostelů. Právě na ně se koncentrovala třetí kapitola. V ní se Táňa Šimková nejprve zabývala vývojem vztahu Martina Luthera a dalších luterských teologů k sakrálním objektům a jejich vybavení. Poté již v detailním pohledu na zkoumané území vymezila starší fázi, kdy docházelo k přebírání stávající sítě katolických svatostánek, a novější období druhé poloviny 16. a počátku 17. věku, kdy vznikaly nové stavby. Jejich budování opět interpretovala v kontextu

dobových právních norem a jejich problematického prosazování v příhraničních oblastech země. Protože jeden z argumentů, jimiž luterští šlechtici legitimizovali stavbu nových svatyní, spočíval v potřebě rodového pohřebiště, zabývala se autorka rovněž dochovanými náhrobkou a epitafy stejně jako dalšími architektonickými prvky, prozrazujícími úzké vazby do sousedního Saska.

Zatímco předchozí text se snažil představit zkoumané sakrální objekty jako součást reprezentace šlechty i jejího působení na poddané, následný katalog usiloval zdokumentovat vývoj svato-stánků. Soustředil se na šestici kostelů (Jedlka, Benešov nad Ploučnicí, Krupka, Valtířov, Svádov a Krásné Březno), přičemž součástí každého hesla jsou údaje o nejstarší zmínce, držbě, architektuře a rovněž stavební analýza. Nechybí ani bohatá obrazová dokumentace.

Obsáhlá publikace se snaží téma luterské šlechty v severozápadních Čechách nahlížet optikou hmotných pramenů, konkrétně sakrálních staveb, a sledovat jejich roli v náboženském životě panství v předbělohorském století. K novým poznatkům se ale čtenář musí prokoušat rozsáhlými kompilativně pojatými pasážemi. Naopak na některé otázky čeká odpověď marně. Jestliže autorka usilovala o poznání původu, uspořádání a symboliky vnitřního vybavení zvolených sakrálních staveb (s. 16), není z její rozpravy patrné, zda se dochovaly inventáře kostelů, které by umožnily poznat jejich vybavení liturgickými a dalšími předměty ve zkoumaném období. Velmi rušivě

působí používání adjektiva „reformovaný“ (například reformované vyznání, reformovaná víra, reformovaná saská šlechta, reformované saské učení), které není nikde blíže vysvětleno. Přestože jím autorka zjevně označuje vztah k luterství, pojem se naopak používá pro kalvínskou reformaci. V jinak zajímavé a podnětné práci čtenář rovněž postrádá jmenné a místní rejstříky.

Josef Hrdlička

Marek STARÝ, Cizozemci a spoluobytelé. Udělování českého občanského práva (inkolátu) v době předbělohorské, Praha, Auditorium 2018, 767 s., ISBN 978-80-87284-67-4.

Právní historik Marek Starý si zvolil ve své rozsáhlé monografii závažné badatelské téma udělování občanského práva v předbělohorském Království českém. Přestože kriticky navázal především na faktograficky cenné práce Vladimíra Klecandy, založil svůj výzkum na hlubokém a časově náročném ponoru do archivních pramenů, zvláště do písemností ve fondech a sbírkách uložených v Národním archivu v Praze, k nimž na prvním místě náleží České gubernium, Desky dvorské, Desky zemské, Královská registra, Reverzy k zemi, Salbuchy a Stará manipulace. Svě pojednání rozdělil do pěti hlavních celků, které následně dále členil podle jednotlivých dílčích témat svého výzkumu.

Zatímco v prvním celku autor shrnul v zásadě známé poznatky odborné

literatury o obsahu inkolátu a právním postavení cizinců v předbělohorské době, představil ve druhém a třetím oddíle knihy výsledky vlastních náročných výzkumů, v nichž s hlubokou znalostí archivních pramenů popsal právní normy, podle kterých byli přijímáni cizinci na zasedáních českých zemských sněmů za obyvatele v Království českém, ať šlo o vlastní sněmovní přijetí, následné vystavení reverzů či vykonání příznání k zemi po udělení inkolátu. Stranou neponechal přímluvy panovníka, který musel vyjádřit souhlas s udělením obyvatelského práva. Pozornost věnoval rovněž jiným způsobům nabývání inkolátu a jeho pozbyvání, zejména dědičnému přenosu, sňatku a přijetí do panského, rytířského nebo městského stavu v zemi. Do nejrozsáhlejšího čtvrtého oddílu knihy umístil autor abecedně řazený katalog 163 rodů, které získaly v předbělohorské době obyvatelské právo v Království českém. Komentovaná hesla v katalogu uspořádal podle shodné struktury, v níž se zabýval nejen všemi kroky výše popsaného právního procesu jejich přijetí za obyvatele v zemi, ale sledoval majetkové zázemí, politické kariéry a podobu erbovních znamení nových obyvatel země. Naopak ve stručném pátém oddíle autor pracoval s předloženým souborem šlechtických rodů jako badatelským celkem, jemuž položil několik otázek. Především statisticky zjišťoval geografické, stavovské, majetkové, politické a náboženské charakteristiky cizinců, kteří získali v předbělohorském Království českém obyvatelské právo.

Nesporný vědecký přínos badatelsky velmi potřebného tématu představuje v recenzované práci její hluboké heuristické ukotvení. Na druhé straně autor nedokázal uplatnit potřebný nadhled nad mnohomluvnou výpověď archivních písemností. Jeho text je natolik přesycený faktografií a utopený v množství příkladů přímo přebíraných z pramenů, že se v něm doslova ztrácejí autorova podstatná zjištění právního charakteru, která představují největší poznávací hodnotu knihy. Rozvleklé popisy jednotlivých případů udělování inkolátu bylo přece možné podstatně krátit nebo pouze velmi stručně shrnout s odkazem na použité prameny. Přesunutí příkladů do poznámkového aparátu autorovi neumožnil jeho rovněž nadměrný a faktografickou náplní přetížený rozsah. Východisko mohla nabídnout výstižná shrnutí zjištěných poznatků v závěrech jednotlivých oddílů knihy, které ovšem autor nevyužil.

Přílišnou zahleděnost Marka Starého do pramenů dokládá pojetí a zvláště obsah jeho komentovaných hesel v katalogu. Jejich hutný text autor v zásadě vystavěl na výpovědi pramenů o udělení inkolátu a hesel ze standardní genealogické či slovníkové literatury. Velmi málo přihlížel k výpovědi dalších odborných prací, které se bezprostředně týkají nově přijatých osob za obyvatele v Království českém nebo sledují širší společenské souvislosti popisovaného jevu. Celou řadu studií k životním osudům cizinců po přijetí za obyvatele v předbělohorské době autor neuvedl ani v závěrečném bibliografickém přehledu. Jelikož udělování obyvatelského práva

cizincům a jejich usazování v Království českém ovlivňovalo každodenní život předbělohorské společnosti, nemůže jeho poznání vystačit s několika statistickými přehledy v posledním oddílu práce, který svým pojetím a představenými výsledky bohužel nepřekročil nejužší vymezení významu slovního spojení „vyhodnocení fenoménu imigrace“ z jeho záhlaví. Navzdory značnému rozsahu knihy nezůstalo na skutečnou interpretaci obsahu hlavního tématu ve společenském kontextu předbělohorské doby již místo.

Přestože se Marek Starý pokusil objasnit, proč jména všech osob přijatých za obyvatele v Království českém důsledně uvádí v počestlém podobě, nepovažují jeho důvody za dostatečně přesvědčivé (s. 210–212). Důsledná bohemizace jmen méně známých rakouských a říšských šlechticů působí rušivě a pro uživatele knihy zmatečně („Jerger z Toletu“, „Kýn z Kýnu“). Osobně zastávám v praxi vyzkoušený názor, že důsledná bohemizace jmen urozených cizinců není pro předbělohorskou dobu především s ohledem na tradici a jazykový cit možná navzdory tomu, že v naprosté většině česky psaných pramenů z tohoto období se takové jazykové zkomoleniny vyskytují. Ačkoliv se nebráním užívat pro předbělohorskou dobu bohemizovanou podobu několika jmen známějších šlechtických osob nečeského původu, která se běžně objevuje v odborné literatuře (např. Ditrichštejn), v případě méně známých urozených cizinců dávám přednost jejich původnímu pojmenování bez zbytečných bohémikálních zásahů.

Pokud odhlédnu od příležitostných chyb (např. rozkolísané psaní České království a české království, s. 170, 177), v německém pravopise (s. 729, jde o Österreichisches Staatsarchiv Wien) a ve jménech autorů (na s. 746 nejde o Josefa Hrdličku, nýbrž o Jakuba Hrdličku), považuji za zásadní formální nedostatek práce Marka Starého absenci rejstříků. V rozsáhlé a navíc velmi nepřehledné knize, která by mohla splňovat nároky důležité materiálové příručky a vytvářet odrazový můstek pro další badatele o sociálních dějinách předbělohorské šlechty v Království českém, chybějící rejstříky výrazně snižují její užitnou hodnotu. Jejich absenci rozhodně nemůže nahradit abecední katalog rodů obdařených inkolátem. Poslední výhrada se týká nekvalitně reprodukováných erbů v katalogu, jejichž obsah je vzhledem k velikosti a černobílému provedení na hranici čitelnosti a další badatelské využitelnosti.

Václav Bůžek

Josef HRDLIČKA – Jiří JUST – Petr ZEMEK (edd.), Evangelické církevní řády pro šlechtická panství v Čechách a na Moravě 1520–1620, České Budějovice 2017 (= Prameny k českým dějinám 16.–18. století, řada B, svazek VIII), 497 s., ISBN 978-80-7394-679-1.

V rámci ediční řady, jejímž cílem je zpřístupňování vybraných pramenů k českým dějinám raného novověku, vyšel nyní soubor materiálu, který má zásadní důležitost

pro poznání povahy reformace v českých zemích. V tomto ohledu je ediční počín významným a velice vítaným krokem k budoucí syntéze, jež prozatím schází. Editoři patří mezi naše přední specialisty v dané oblasti a k tématu reformace publikovali již řadu významných příspěvků.¹ Jak výběr církevních řádů, tak i struktura rozsáhlé úvodní studie, která zasazuje jednotlivé dokumenty do konfesně správního kontextu v příslušném regionu (lokality, panství) ukazují na primární zájem editorů o shromáždění základního korpusu dokumentů a informací k jejich vzniku, a to v souvislosti s tématem šlechtické konfesionalizace. Lze to vnímat jako pokračování úsilí podrobněji zmapovat oblast role majitelů panství (šlechty a prelátů) v procesech konfesionalizace a sociální disciplinace, neboť ta byla ve starší historiografii neprávem opomíjena na úkor aktivit zeměpána, církve, měst či poddaných, jak již dříve upozornil Thomas Winkelbauer.²

Edice zahrnuje 22 řádů z let 1523–1616. Autoři vybrali církevní řády v užším slova smyslu, což znamená, že mimo jejich pozornost zůstaly například školní řády či listiny předávající patronátní právo městským radám. Přesto je soubor velmi různorodý a kupříkladu uherskobrodská konfese z roku 1566 vlastně

rovněž není církevním řádem v užším slova smyslu, i když její zařazení má své opodstatnění vzhledem ke kontextu výzkumu šlechtické konfesionalizace. Časové rozložení publikovaných písemností ukazuje na výraznější recepci řádů německé reformace teprve v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století. A také se ukazuje, že specifické církevní řády pro vybraná panství vznikaly i po vydání České konfese a Rudolfova majestátu, což není nevýznamný aspekt. Potenciál využití vydaného materiálu pro následný historický výzkum je značný. Je to předně otázka reformy liturgie. Několik řádů dobře demonstrovuje podstatu liturgie, významy vybraných úkonů, zásadní roli zpěvu a další aspekty, svědčící již jen z letmého pohledu o podstatné proměně od středověké náboženské praxe. Dále je to téma prolnutí světské a duchovní moci. Reformace znamenala výraznou aktivitu laiků, jejich vstup do církevně správní sféry, angažovanost ve věcech víry. A nabízí se také problematika teologického ukotvení otázek pokání, chudinství či vzdělání.

Publikované církevní řády jsou velmi různorodé a není snadné nalézt jejich společné momenty. Vedle sebe zde stojí praktické předpisy liturgie, podoby bohoslužeb a církevní správy (Jáchymov), dále výrazněji teologicky formulované konfese

¹ Josef HRDLIČKA, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013; Jiří JUST, *9. 7. 1609. Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; Petr ZEMEK, *Reformace, protireformace a rozvinutí poreformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času*, Uherský Brod 2006.

² Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeyer (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307–338.

(Uherský Brod 1566, Velké Meziříčí 1584, Uherský Ostroh 1603) i předpisy čerpající zjevně z běžných *polizeyordnungen*, tedy mravnostních norem navázaných na výkon lokální správy (Holešov 1574). Jsou zde nicméně i řády, které prostě kombinují *polizeyordnungen* s konfesně vyznavačským textem a uspořádávají tak život lokální komunity (Brumov 1578, Uherský Brod 1582) obdobně, jak činí řády Jednoty bratrské. Žádoucí bude v této souvislosti komparace s ohledem na místní specifika. Potvrzuje se totiž v německé historiografii opakovaný poznatek, že z praktického hlediska závisela reforma na regionálních podmínkách. Bude tudíž nezbytné provést analýzy na lokální úrovni, která umožní zohlednit sociální a ekonomickou strukturu, možnosti komunikace a podobně.

Součástí edice je obsáhlá úvodní studie, která nabízí podrobný historiografický přehled o dosavadním publikování církevních řádů v dějepisectví českém, německém a rakouském, a následně také důkladné pojednání o každém ze zahrnutých řádů. Co se týče historiografie, hlavní pozornost byla pochopitelně s ohledem na zájem editorů upřena na otázky šlechtické konfesionalizace, přesto může překvapit chybějící reflexe .....

³ Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft*, München 1994; Winfried Eberhard, *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*, München – Wien 1981; Týž, *Reformatorsche Gegensätze, reformatorischer Konsens, reformatorische Formierung in Böhmen, Mähren und Polen*, in: Joachim Bahlcke – Hans-Jürgen Bömelburg – Norbert Kersken (edd.), *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16. – 18. Jahrhundert*, Leipzig 1996, s. 187–215; Týž, *Voraussetzungen und strukturelle Grundlagen der Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 89–103.

výzkumu zeměpanské konfesijní politiky (Joachim Bahlcke, Winfried Eberhard),³ která dávala významný impuls i rámcem konfesionalizaci šlechtických vrchností. A užitečné je rovněž podotknout, že nejen v německé historiografii existuje kromě bohaté ediční činnosti, jak editoři uvádějí, také široké spektrum přístupů ke zkoumaným řádům, a to v kombinaci s dalšími prameny.

V případě textů k jednotlivým řádům sledovali editoři primárně konfesně správní situaci v jednotlivých regionech, tedy postoje vrchností, situace ve farnostech, otázku zavedení reformace a případných konfesních sporů. Při hledání důvodů k sepisování konfesí dospěli k závěru, že hlavní motivací byla existence konfesního pnutí (vymezování se konfesních komunit) a vnitrocírkevní snahy o disciplinaci duchovních. To je pravděpodobné, řády zřetelně ukazují snahy o disciplinaci věřících i duchovních správců v kontextu budování pevnější církevní organizace. Není však od věci uvažovat i ve směru potřeby usměrnit život komunit ve spojitosti s konfesním aspektem. Jinými slovy bylo nezbytné provázat dosavadní lokální *polizeyordnungen* s konfesní politikou vrchností. Je zjevné, že vrchnosti čím dál více cítily možnost, ba povinnost, se

do těchto věcí vkládat a konfesně „policejní“ rámec v lokálním kontextu usměrňovat. Nakonec je užitečné za vším spatřovat i obecně christianizační moment, tedy zintenzivnění potřeby korigovat, specifikovat a výrazněji uvést do praxe systém víry a náboženských praktik, což byl jeden z významných projevů a důsledků reformace.⁴ O důležitosti tohoto aspektu vypovídá zásadní pozornost, kterou řády věnují konfesnímu školství a vzdělávání laiků. A řády také vymezují minimální očekávaný rozsah náboženské gramotnosti, což je opět podstatný moment při uvažování o reformaci jako christianizaci.

Úvodní studie tedy nabízí především perspektivu církevních dějin, koncentrovaných na otázky správy, méně už teologie. Sledované vztahy mezi vrchnostmi a farami se nicméně samy o sobě ukazují jako velice spletité a pro autory takový záměr představoval velmi náročnou heuristickou práci. Ta se však jistě vyplatila. Na povrch totiž vystupují různé strategie vrchností, od podpory tvorby řádů až po cílevědomou, agresivní konfesní politiku. Je evidentní, že šlechtické vrchnosti využily možnosti konfesních aktivit k disciplinaci poddaných, což ale neznamená, že by je vedla pouze sociálně

ekonomická zřítnost. Z řádů naopak vyplývá jistá naléhavost ve snaze vyrovnat se s konfesní identitou. Editoři prozatím neprovedli analýzu řádů, v níž lze v budoucnu doufat. Sami ostatně naznačují okruh možných témat, například otázku budování jednotné evangelické správy, konfesních kontroverzí, vztahu světské a duchovní moci, lokálních specifik náboženské situace a obecně charakteru české reformace v širších evropských souvislostech. Nadále bude záhodno zkoumat i otázku disciplinace věřících nebo provázanosti starších lokálních „policejních“ řádů s řády vyznavačskými. Zde je ovšem nezbytné zohlednit i církevní řády a *polizeyordnungen* zeměpanských měst. Stejně tak v budoucí analýze nemohou chybět kontroverze s katolíky; katolická správa a její případný vliv na formulování evangelických řádů zůstaly v této edici stranou zájmu. A samozřejmě bude také nutno zasadit řády do kontextu teologického vývoje v Římsko-německé říši. Pokud jde o teologii, editovaný materiál je velmi různorodý, snad až příliš na systematickou analýzu. Avšak v řadě dokumentů je zahrnuta sofistikovaná teologická argumentace, která si zaslouží další pozornost. Zajímavé také bude sledovat, do jaké míry lze uvažovat o teologické integritě

.....
⁴ Scott HENDRIX, *Rerooting the Faith: The Reformation as Re-Christianization*, Church History 69, 2000, č. 3, s. 558–577; Peter BLICKLE, *Die Reformation vor dem Hintergrund von Kommunalisierung und Christianisierung. Eine Skizze*, in: Týž – Johannes Kunisch (edd.), *Kommunalisierung und Christianisierung. Voraussetzungen und Folgen der Reformation 1400–1750* (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 9), Berlin 1989, s. 9–28; Ronnie PO-CHIA HSIA, *Die Sakralisierung der Gesellschaft: Blutförmigkeit und Verehrung der Heiligen Familie vor der Reformation*, in: Peter Blickle – Johannes Kunisch (edd.): *Kommunalisierung und Christianisierung. Voraussetzungen und Folgen der Reformation 1400–1750* (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 9), Berlin 1989, s. 57–75.

řádů na území Čech a Moravy, a zda si lze klást otázku ohledně „polohy“ české reformace v teologickém vývoji v Evropě 16. století.

Do jisté míry srovnávací pohled na církevní řády, který editoři poskytují v úvodní studii, ukazuje řadu důležitých informací o reformaci: rozsah a intenzitu uplatňování patronátu, zasahování vrchností do duchovní správy panství. Není vůbec nevýznamné, že sebraný materiál jasně ukazuje velký zájem a aktivitu šlechtických vrchností. Dále je doložen značný teritoriální ohlas reformace v Čechách a na Moravě a také zásadní role šlechtických vrchností při jejím prosazování. Editoři svou práci poskytli dobrý přehled o správních i teologických centrech české reformace a poukázali na to, že i na Moravě vznikly významné iniciativy, spojené s vybudováním nadregionální evangelické církevní organizace. Jak už bylo konstatováno dříve, tyto snahy nebyly diskutovány na úrovni zemských stavů, jako tomu bylo v Čechách v případě České konfese, ale v rovině jednotlivých vlastníků panství. Z řádů vyplývá snaha formovat konfesní komunity, respektive konfesně definovaná společenství, což svědčí o tom, že konfesi lze považovat za podstatný prvek identity, za sociálně distinktivní moment, ačkoli nelze pouštět ze zřetele, že jde stále „jen“ o předpis, nikoli praxi samotnou. Úvodní text edice tak v zásadě představuje významný materiál k syntéze správních dějin české reformace a – jak už bylo uvedeno – spolu se zpřístupněnými prameny tvoří celek, jenž bude zásadním východiskem budoucího

syntetického zpracování dějin reformace v českých zemích.

Tomáš Malý – Anna Pečinková

Stefan HANSS, Lepanto als Ereignis. Dezentrierende Geschichte(n) der Seeschlacht von Lepanto (1571), Göttingen, V&R Unipress 2017 (= Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung, Band 21), 710 s., ISSN 2198-6223; ISBN 978-3-8471-0768-2.

Stefan HANSS, Die materielle Kultur der Seeschlacht von Lepanto (1571). Materialität, Medialität und die historische Produktion eines Ereignisses I-II, Würzburg 2017 (= Istanbul Texts and Studies, Band 38,1-2), 1006 s., ISSN 1863-9461; ISBN 978-3-95650-264-4.

Přestože vítězství Svaté ligy nad Osmanskou říší v námořní bitvě u Lepanta 7. října 1571 připoutávalo badatelskou pozornost mnoha generací historiček a historiků, které se zabývaly tureckým nebezpečím ve Středomoří, zvolil Stefan Hanß ve své rozsáhlé monografii, kterou obhájil roku 2015 na Freie Universität v Berlíně jako disertační práci a publikoval ve třech knižních svazcích o dva roky později ve dvou nakladatelstvích, originální metodologický přístup. Námořní vítězství u Lepanta představil v širokých interpretačních souvislostech jako událost globálního významu, jež významným způsobem ovlivňovala kolektivní mentalitu raně novověké společnosti. Aby mohl uplatnit zvolený metodologický

koncept, nevycházel pouze z poznatků odborné literatury, ale musel podniknout impozantní výzkum písemných, ikonografických a hmotných pramenů, které obsahovaly rozmanitá lokálně, sociálně a nábožensky pestrá svědectví o bitvě u Lepanta. Hluboké ocenění si zaslouží autorova práce s jazykově a paleograficky neobyčejně obtížnými prameny, které dokázal využít v širokém interpretačním kontextu tématu své práce. Z decentralizovaného obrazu dějin námořní bitvy, v němž nezanikly osudy aktérů a jejich skutků, mohl dospět autor k závěru, že Lepanto bylo událostí, která symbolizovala v globálním vnímání vítězství křesťanů.

Ve svazku nazvaném *Lepanto als Ereignis* autor vyváženě vylíčil průběh oslav po vítězné bitvě v řadě evropských i mimoevropských zemí, přičemž se neomezoval pouze na popis slavností, ale zkoumal jejich sociální, náboženský a symbolický rámec. Zvláště při výkladu o oslavách vítězství v Benátkách a říšských městech měl na paměti širší politické souvislosti osmanského nebezpečí. Oceňuji především tu část výkladu, v níž se autor zabýval průběhem jednání o možném přístupu Římsko-německé říše ke Svaté lize roku 1572. Stefan Hanß spolehlivě prokázal, že oslavy křesťanského vítězství u Lepanta překročily v jednotlivých zemích úzké hranice konfesí.

Do dvou objemných svazků, které autor přílehavě nazval *Die materielle Kultur der Seeschlacht von Lepanto (1571)*, zahrnul volně navazující případové

studie ukotvené v metodologickém přístupu symbolické komunikace, v nichž se snažil postihnout prostředky utvářející obraz této námořní bitvy v očích současníků. Přestože jsou oba svazky v zásadě logicky strukturované, místy působí výklad v jednotlivých kapitolách nevyváženým dojmem. Navíc je zatížen nadbytečným popisem obsahu použitých pramenů, který bylo možné krátit. Zcela zásadní význam má pojednání Stefana Hanße o šíření dobových novinových zpráv a tisků o vítězství Svaté ligy, které významným způsobem obohatilo dosavadní poznatky o zpravodajství v Evropě. Lze litovat, že dochovaná avisa zpravidla neumožňují blíže poznat, jak na jejich obsah reagovali příjemci a jak sdělovali svoje poznatky svým korespondentům. Za vynikající považuji autorovy úvahy o zvukových projevech na počest oslav vítězství u Lepanta, které důrazem na smyslové prožitky nepochybně předznamenávaly dramaturgii raně barokních slavností.

Mimořádné interpretační schopnosti prokázal Stefan Hanß ve výkladu o válečné kořisti, jež tvoří v jeho pojetí pilíř ke zpřítomňování vítězství v paměti aktérů a jejich soupeřů. Autor plným právem přičítal symbolický význam zbraním, praporům, válečným trofejím a dalším předmětům hmotné kultury, které se staly kořistí vítězů a sloužily v jejich sídlech a během rozmanitých performancí k inscenaci námořní bitvy u Lepanta jako konkrétní události globálního významu. Hanßův pohled na křesťanské i muslimské otroky na galérách, na jejich

osvobození a případné konverze představuje z mého úhlu pohledu velmi závažné a dosud vědecky málo probádané téma, které by si zasloužilo podrobnější rozvedení a zpracování v samostatné monografii. Naopak výklad o průniku „exotických“ předmětů připomínajících bitvu u Lepanta do kunstkomor evropských velmožů by vyžadoval s ohledem na poznatky o kulturním transferu mezi renesančními rezidencemi nejen důslednější uplatnění srovnávacího přístupu, ale také méně popisu jednotlivých položek, o kterých vypovídají dostupné inventáře. Více pozornosti mohl autor věnovat výběru a následné reprodukci předmětů hmotné kultury, jejichž symbolický význam nezůstal stranou jeho interpretačního zájmu.

Stefan Hanß si zvolil neobyčejně náročné badatelské téma. S obdivuhodnou znalostí literatury, rozmanitých pramenů a teoretických poznatků si vytvořil metodologicky nosnou koncepci, v níž nahlížel námořní bitvu u Lepanta v lokálních kontextech jako křesťanské vítězství univerzálního významu. Komunikativní obraz Lepanta skládali současníci prostřednictvím reflexe slavností, zpráv, tisků, kázání, zvuků, ukořistěných předmětů a dalších věcí symbolického významu. Lepanto se stalo v pojetí autora událostí, která měla svou skutečnou vojenskou, mediální a materiální podobu. Ta hluboce ovlivnila mentalitu raně novověkých společností a jejich sociálních struktur v různých geografických prostorech.

Václav Bůžek

Josef KADERÁBEK, Nerovný boj o víru. Páni z Martinic a rekatolizace města Slaný (1600–1665), Karolinum, Praha 2018, 286 s., ISBN 978-80-246-3667-2.

Zájem o náboženský vývoj českých zemí v raném novověku nachází odraz také v případových studiích, jejichž autoři detailně zkoumají vývoj konfesních, ale i právních, politických či kulturních (v užším slova smyslu) poměrů v konkrétní lokalitě nebo na menším území, například panství. Takový přístup dává v případě dobře dochované pramenné základny možnost poznat jednotlivé aktéry, kteří měli na náboženský vývoj lokality největší význam, sledovat motivace jejich jednání, vzájemné interakce a zachytit dopad „velkých“ dějinných procesů na život konkrétních osob a třeba i z lokální perspektivy korigovat roli různých etasticky vymezených konceptů. K podobnému „pohledu zdola“ (zde s. 10), zkoumajícímu dopad politických a náboženských událostí z první poloviny 17. století na život měst, se přihlásil také Josef Kadeřábek, který se zaměřil na dějiny Slaného v prvních dvou třetinách 17. století. Dopadům soudobých změn na náboženskou tvář města, ale i jeho právní postavení, správu či například majetkové poměry tamních měšťanů se věnoval ve svých studentských kvalifikačních pracích i v několika studiích.

Genezi situace ve Slaném autor sleduje v pěti chronologických úsecích, jejichž mezníky byl nástup násilné rekatolizace (1621) a dědičná zástava dosud

královského města Jaroslavu Bořitovi z Martinic (1623), saský vpád (1631), přechod města do Martinicovy dědičné držby (1638), velmožova smrt (1649) a následná vláda jeho potomků. Dění autor nazívá jako výsledek střetu dvou hodnotových systémů či sociálních okruhů; na jedné straně Martiniců a jejich úředníků, na druhé pak slánských měšťanů, jež podle něho určovaly jejich kolektivní identitu a konfesní identifikaci (s. 12–13, 233). Naopak místní duchovní stojí většinou stranou autorova zájmu a role celozemských světských i duchovních autorit je zcela upozaděna.

Navzdory tomuto přístupu je Kadeřábekova rozprava nejzajímavější tam, kde autor opustí svou někdy až násilně budovanou konstrukci a dá slovo dobovým aktérům. Přestože sama volba Slaného pro případovou studii má zjevně slabiny, dané zejména absencí většího množství pramenů městské a vrchnostenské provenience, podařilo se Josefu Kadeřábkovi představit plastický obraz náboženského vývoje města v relativně dlouhém období a sledovat jednotlivé aktéry i procesy, které souvisely se změnou duchovního klimatu ve městě, v delší časové perspektivě. Zatímco výklad o předbellohorských poměrech je vcelku stručný, zajímavější jsou pasáže o cílené snaze nového majitele města a jeho úředníků o konverze slánských měšťanů ve dvacátých a třicátých letech 17. věku (včetně zajímavého postřehu o Martinicově averzi vůči aktivitám duchovních autorit na s. 135–136) i o možnostech rezidence osob vystavených tomuto tlaku.

Zaslouženou pozornost Josef Kadeřábek věnoval také slánským exulantům. Sledoval osoby, které odešly do Saska, za saského vpádu se vrátily do města a zaujaly svá místa v obci, aby poté znovu emigrovaly. Autor se zaměřil také na majetkové důsledky jejich chování i na postupnou proměnu jejich vnímání u slánských měšťanů. Kapitoly o pobellohorském vývoji prostupují rovněž další témata, například utváření vztahu mezi městem a martinickou vrchností nebo zrod barokní zbožnosti, které výrazně přispěly k proměně Slaného z královského a převážně nekatolického města v katolické a loajální poddanské město pánů z Martinic.

Na druhou stranu zarazí, že některá témata v knize chybí nebo je jim věnována jen malá pozornost. Jde zejména o absenci výkladu o dění ve Slaném za českého stavovského povstání, na jehož stranu se město připojilo. Autor do svazku nezařadil ani interpretaci pohřebního kázání nad Jaroslavem Bořitou z Martinic (pouze stručně na s. 204). Zatímco ve většině prací věnovaných konfesní politice šlechtických vrchností je jako její nejčastější nástroj vnímáno patronátní právo, stručné pasáže věnované podacímu ke slánskému farnímu (děkanskému) kostelu svatého Gotharda nejsou v Kadeřábkově knize zcela jasné (s. 46, 198–201, 210–211).

Josef Hrdlička

Jiří KUBEŠ a kol., V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018, 640 s., ISBN 978-80-7422-574-1.

Kolektiv deseti autorů vedený Jiřím Kušešem se rozhodl vytvořit syntetizující práci, jež by postihla diplomatické cesty vyšší šlechty stejně jako život na různých habsburských ambasádách mezi léty 1640 a 1740. Ve snaze vyčlenit dostatek prostoru pro všechna témata, jež s tímto ambiciózním počinem souvisela, rozdělili autoři publikaci do dvou velkých oddílů. Zatímco v prvním se zaměřili na jednotlivé aspekty života raně novověkých diplomatů, mezi něž náležel přesun na nové působiště, zařizování ambasády, volba členů poselstva či přísný diplomatický ceremoniál, ve druhé části čtenáře postupně seznamovali se situací habsburských vyslanců v jednotlivých zemích.

Toto členění bylo jistě šťastné, neboť díky němu mohli v první polovině knihy pojednat o každodenním životě diplomatů, aniž by museli tato témata řadit chronologicky či rozdělovat podle jednotlivých států. Jiří Kubeš a Jiří Hrbek nejprve ukázali, jak významnou roli diplomaté v raném novověku hráli. To je logicky vedlo k problematice diplomatovy osobnosti a ideálních vlastností, přičemž zvláště podnětná byla otázka, jak se lišily požadavky, jež na vyslance kladly mise do různých evropských zemí. V následné kapitole popisovali diplomatický ceremoniál, jenž určoval všechna významnější setkání vyslanců s cizím panovníkem a jeho dvořany.

Přehledně vysvětlili, z jakých částí se standardně mise skládala; nemalý prostor věnovali slavnostním vjezdům, při nichž museli vyslanci dávat na odiv bohatství. Obstarávali si proto nádherné kočáry či lodě a vystupovali s početným, draze oblečeným doprovodem.

Právě na členy diplomatického poselstva se dále soustředil Jiří Kubeš, který je autorem většiny kapitol o praktických aspektech diplomatické mise. Zabýval se jejich finančním ohodnocením i úlohou, zdůraznil roli legačních sekretářů, urozených společníků i manželek diplomatů, jimž se v české historiografii dosud mnoho pozornosti nedostalo. Od členů poselstva přešel Jiří Kubeš k pronajímání či zakupování rezidencí. Ozřejmil přitom nejen obvyklé náklady a vzhled vyslancova sídla, nýbrž také problematiku rodící se diplomatické imunity, jež byla v 17. a na počátku 18. století spjata především s konfesní problematikou. Autor na mnoha příkladech doložil, jak významnou roli hrály kaple v sídlech diplomatů pro život náboženských skupin, jež si svou víru udržovaly na území ovládaném jinou konfesí. Prokázal vysoké počty tajných katolíků, jež navštěvovaly císařské ambasády v Hamburku, Stockholmu, Drážďanech, Londýně, Brémách či Berlíně, a ozřejmil činnost legačních kaplanů. V poslední z kapitol, jež se zabývala každodenností císařských vyslanců, se pak Jiří Kubeš spolu s Martinem Bakešem zamýšlel nad celkovými zisky i úskalími, jež diplomatickou misi provázely. Snažili se spočítat, kolik členů diplomatických misí bylo po návratu odměněno žádoucími úřady. Postihli však

také váhání či dokonce odmítnutí diplomatického úkolu. Mimo to se zaměřili na problematiku kulturního transferu a představili několik výrazných situací, v nichž se diplomat zasloužil o rozšíření určité plodiny či jídla, přivázel pozoruhodné suvenýry a zvířata, nebo své krajany seznamoval s cennými uměleckými díly či knihami.

Kapitoly druhé části publikace se zaměřují na diplomatické zastoupení Habsburků v klíčových evropských zemích. Zde se také objevuje největší slabi na této publikace, která spočívá ve faktu, že úplně chybí dvě kapitoly, bez nichž je pohled na diplomatické cesty habsburských vyslanců nápadně neúplný. První z nich měla být zaměřena na vyslance cestující do Istanbulu. Jednání s tureckým sultánem byla pro Habsburky od počátku 16. až do konce 18. století velmi významná a často určovala jejich další akce ve vztahu k ostatním státům. Proto byla také do Istanbulu vypravována četná poselství, jež předávala bohaté dary a vedla náročná jednání. Zachytil složení těchto poselstev, jejich úkoly i každodenní život, jež měl vzhledem ke kulturní odlišnosti hostitelské země svá specifika, se však bohužel nepodařilo. Stejně tak nebyl do publikace začleněn oddíl, jež by pojednával o diplomatických kontaktech k sousedovi a tradičnímu soupeři Habsburků – Francii. Jen několik málo zajímavostí, jež se vázaly k poselstvům k francouzskému králi či k Vysoké Portě, zmínil Jiří Kubeš a jeho kolegové roztroušeně v kapitolách věnovaných diplomatickým rezidencím či složení poselstev.

Nedostatečnou pozornost věnovanou cestám za nejsilnějšími protihráči habsburského císaře alespoň částečně vyrovnává kvalita některých kapitol, jež se věnují vyslancům v zemích, jež rakouské Habsburky podporovaly. Pavel Marek a Michaela Buriánková čtivě a přehledně vylíčili vztahy ke španělskému královskému dvoru a zohlednili i předchozí vývoj ve druhé polovině 16. století. Velmi složitou situaci, jež panovala u papežské kurie v Římě, představili Jiří M. Havlík a Martin Krummholz. Postihli nejen spleť diplomatické i osobní vztahy mezi vysokým duchovenstvem a zástupci různých zemí, nýbrž uchopili i problematiku nákladných slavností či vynášení informací z konkláve.

Informace o habsburských diplomatech v Anglii shrnul Jiří Kubeš. Zvláště zajímavé bylo jeho srovnání mise nespokojeného Franze Sigmunta Thuna, který musel čelit velkorysým, avšak prázdným slibům Karla II., s pobytem Jana Václava Gallase, jenž se dokázal s anglickým prostředím výtečně sžít. Poněkud slabší byly naopak kapitoly věnované vyslancům ve Švédsku a Polsko-litevském státě. V obou případech autoři (Martin Bakeš, Jiří Kubeš a Nela Michalíková) nejprve popisovali proměny mezinárodní politiky a cílů klíčových aktérů, jež měly na působení diplomatů značný vliv. Následně představili tři vybrané mise, zpravidla se opírali o edice diplomatických relací nebo vydané stati zahraničních i českých badatelů. Text se kvůli tomu výrazně soustřeďoval na politická jednání, kdežto další údaje o celé misi byly podstatně zredukovány.

Zatímco v předchozích kapitolách byly porovnávány mise alespoň tří diplomatů, představil Vítězslav Prchal cesty do carského Ruska prakticky pouze na základě mise hraběte Vratislava z Mitrovic na přelomu dvacátých a třicátých let 18. století. Aby doplnil údaje o celém 17. a též části 16. století, vybral různé zajímavosti ze statí svých předchůdců, které převyprávěl svižným a vtipným jazykem. Badatelsky podnětná je poslední kapitola, v níž se Jiří Kubeš společně s Lenkou Maršálkovou zabývá diplomatickým zastoupením císaře na dvorech různých říšských knížat. Ačkoliv nebylo možné tuto pestrou problematiku v úplnosti vystihnout, podařilo se na ni autorům podnětně upozornit a představit několik zajímavých pramenů a osobností.

Přestože některé kapitoly nebyly zpracovány do dostatečné hloubky, představuje publikace *V zastoupení císaře* důležitý pohled na habsburské diplomaty v raném novověku. K jejím silným stránkám náleží moderní přístup, v jehož rámci se autoři nesoustředili pouze na politiku, nýbrž poutavě líčili cestu, slavnostní přivítání i každodenní život na ambasádě a vyhradili prostor též lidem doprovázejícím hlavní vyslance či problematice financování celé mise. Svě poznatky zpracovali čtivým jazykem. I poměrně složité skutečnosti jednoduše a názorně vysvětlili, takže jejich dílo může oslovit i širší veřejnost. V neposlední řadě je přitažlivé díky množství reprodukcí, které text vhodně doplňují.

Kateřina Pražáková

Jan HENNINGS, *Russia and Courtly Europe. Ritual and the Culture of Diplomacy, 1648–1725*, Cambridge, Cambridge University Press 2016 (= *New Studies in European History*), 297 s., ISBN 978-1-107-05059-4.

Téma diplomatických styků mezi (západní) Evropou a Ruskem v raném novověku tvoří již od 19. století nedílnou součást výzkumů amerických i evropských historiků a historiček, přičemž zejména v posledních dvou desetiletích lze pozorovat zvýšený zájem o tuto atraktivní oblast bádání. Na druhou stranu je však třeba zmínit, že mnozí recenzenti často vytýkají jednotlivým autorům takto tematicky orientovaných publikací příliš jednostranný pohled na zvolenou problematiku. Ti se mnohdy omezují pouze na práci s prameny a literaturou západoevropské provenience a vzhledem k nedostatečným jazykovým kompetencím ponechávají zcela stranou pozornosti ruskou stranu. Uvedené konstatování se ovšem netýká práce Jana Henningse, který své interdisciplinárně a komparativně pojaté pojednání vystavěl na širokém pramenném výzkumu v britských, francouzských, rakouských a ruských archívech a knihovnách.

Samotná práce se zabývá aktivitami carského Ruska na poli zahraničních styků s jednotlivými evropskými zeměmi v období od uzavření vestfálského míru roku 1648 do úmrtí Petra I. Velikého v únoru 1725. Autor se však nesnaží postihnout celou širokou oblast diplomacie na prahu novověku, ale pouze jednu

z jeho složek, totiž ceremoniální a rituální praxi. Na ni nahlíží optikou teoretického konceptu symbolické komunikace, jež na sklonku devadesátých let 20. století vypracovala Barbara Stollberg-Rilingerová. V komunikačním prostoru nejrůznějších diplomatických jednání, s tím spojených performancí i (ne)každodenního života poselstev v cizích zemích se pokouší proniknout do myšlenkového světa raně novověkých ambasadorů a osob, které s nimi přicházely do styku. Především se snaží na půdorysu ceremoniálního a rituálního jednání definovat postavení cara a ruského státu v pomyslné hierarchii soudobých evropských vládců (států) a následně naznačit jeho vzestup mezi evropské velmoci, jež vyvrcholil roku 1721, kdy byl Petr I. Veliký prohlášen imperátorem vši Rusi.

Hned v úvodní kapitole pojednání autor analyzoval soudobou diskurzivní literaturu, která se zabývala postavením Ruského carství v mezinárodním systému evropských států ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století. Zde nevycházel pouze z jediného typu literárních pramenů, obvykle užívaných prací tehdejších ceremoniálních teoretiků, ale svou pozornost upřel také k dalším žánrům, jako byly například rozličné cestopisy, divadelní hry, filozofické, historické a právní spisy, příručky o ideálních diplomatech či jejich memoáry. Ve druhé části se Jan Hennings zabýval administrativním zázemím diplomatické činnosti v Rusku, jež po organizační stránce zabezpečovala zvláštní instituce (posolský prikaz). Autor se však neomezil pouze na zevrubný

popis fungování a struktury zmiňovaného orgánu, ale naznačil rozdíly v praktické organizaci diplomatické činnosti mezi Ruskem, Francií a Velkou Británií.

Další dvě kapitoly již konkretizovaly podobu a specifika diplomatických styků Ruska s vybranými evropskými mocnostmi, zejména Francií, Římsko-německou říší a Velkou Británií. Zatímco ve třetí části autor zevrubně v rámci anglicko-ruských vztahů rozebral průběh pěti ambasad v Londýně a Moskvě, přičemž se soustředil především na ceremoniální konflikty, které vyplývaly z rozdílného mocenského postavení obou zemí, čtvrtá kapitola se dotkla průběhu cest Petra I. Velikého do Vídně a Paříže v letech 1698 a 1717 a zejména jeho návštěv u Leopolda I. a Ludvíka XIV. Právě prostřednictvím těchto slavnostních událostí, mezi nimiž uplynulo téměř 20 roků, Jan Hennings velmi zdařile ukázal, jak se do nich a zejména do ceremoniálního setkání promítly reformy Petra I. Velikého a především nebývalý nárůst vojenské moci Ruského carství. Pojednání pak zakončila kapitola, jež se věnovala srovnání ceremoniálu na carském dvoře v období před a po nástupu výše zmiňovaného vládce na ruský trůn. Provedené změny souvisely s novou politickou kulturou, kdy mu jako jakýsi předobraz posloužily právě západoevropské země. Jejich průvodním jevem bylo postupné budování stálých diplomatických zastoupení v jednotlivých koutech Evropy, která usnadňovala komunikaci mezi konkrétními mocnostmi i pronikání (západo-)evropských kulturních vlivů do carského Ruska.

Práce Jana Henningse nabízí nový a doposud spíše opomíjený pohled na komplex vztahů mezi východem a západem Evropy na prahu novověku. Naznačuje, že navzdory hospodářským, kulturním, náboženským, politickým i společenským odlišnostem Rusko v žádném případě nevystupovalo jako pasivní divák, ale jako aktivní účastník vzájemné interakce. Díky tomu si postupně vydobylo čelní postavení v pomyslné hierarchii jednotlivých evropských států. Ve vztahu k výzkumu mezinárodních vztahů navíc představuje v očích autora velmi zajímavý předmět dalšího bádání. Jeho jedinečnost spatřuje především v unikátní geografické poloze Ruského carství na pomezí mezi Evropou a Asií. Díky tomu může sloužit jako vhodný prostředník při výzkumu diplomatických styků starého kontinentu se soudobými neevropskými mocnostmi, jako byly například Osmanská či Perská říše.

Rostislav Smíšek

Barbara STOLLBERG-RILINGER, Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit, München, C. H. Beck 2017, xxviii + 1083 s., ISBN 978-3-406-697487.

Kniha, která vyšla u příležitosti 300. výročí narození habsburské panovnice, si klade za cíl předložit její „*postheroickou biografii*“ (s. xxvii). Známa německá historička Barbara Stollberg-Rilinger v ní uplatňuje oba rysy svého historiografického stylu vyznačujícího se důrazem na sémantickou komunikaci prostřednictvím

rituálů, symbolů a médií, i hru s napětím mezi „ženským“ a „mužským“ pohledem.

Tato kniha má ovšem ambici překonat meze biografického žánru. Měla by vykládat i o světě Marie Terezie na základě premisy, že představuje „výjimečně normální případ“. Jelikož si autorka uvědomuje, že struktura životopisu nevyplývá sama o sobě ze života popisované osoby, odkrývá v úvodu (s. xxvi) čtyři principy, podle kterých konstruuje svůj výklad. Pro interpretaci je sympatická zásada, zmíněná v kapitole o výchově: „*Když chce člověk rozumět současníkům, musí se vyvarovat anachronistických úsudků, a nehodnotit poměry podle měřítek, které byly tehdejší době vzdálené.*“ (s. 483) Z toho vyplývá ponaučení, že historik by měl hodnotit podle měřítek tehdejší doby.

Ve výkladu se pak střídají pasáže věnované velkým dějinám válek a státních reforem s kapitolami o osobním životě císařovny, jejího manžela a jejích dětí. V biografických pasážích se autorka nebojí zavírat hluboko do soukromí zkoumané císařovny, takže zde probírá i otázku vzájemné lásky Marie Terezie a Františka Štěpána, lesbický vztah arcivévodkyně Marie Christiny a Isabelly Parmské, milenky císaře Františka Štěpána a osobní vlastnosti i krásu opěvované panovnice. Vše ovšem nahlíží optikou zdání a reality, popřípadě hodnotí jejich jednání z hlediska dobových měřítek. V případě slavné „komise cudnosti“ se prolíná osobní historie císařovny s historií vývoje státu. Autorka přiznává, že „komisi cudnosti“ nelze z aktového materiálu doložit, ale domnívá se, že to byl hanlivý

název pro několikero *Polizeyhofkommission* a její pobočky v provinciích.

V historii vývoje státu autorka sleduje evoluci centralizované ústřední správy, kterou líčí jako projev stupňující se státní kontroly. Úlohu stavovství zmiňuje jen okrajově, nahlíží je také jen ze zorného úhlu stupňující se státní kontroly. Pozornost ale věnuje interním diskuzím mezi Marií Terezií, Josefem II. a Kaunitzem. „Politický testament“ Marie Terezie z roku 1773 zmiňuje v souvislosti s reformou státní rady (s. 559), ale zatím ho nezačleňuje do kontextu debaty, k níž dal podnět český hladomor a reformní návrh dvorního rady Franze Antona von Blanc.

Výjimečný je autorčin přístup v tom, že nezapomíná ani na horizont dobového myšlení. V knize proto věnuje pozornost i dobovým vědám, z nichž modernizace státu vycházela. Nezapomíná ani na sekulární přirozené právo, takže její biografická kniha ukazuje, v jakých oblastech je možno vidět přínos tohoto nového oboru. Autorka rozebírá přirozené právo a kamentalistiku poprvé v souvislosti se změnou sociální imaginace, jež se projevila vzestupem mechanické metaforiky a paralelou mezi státem jako strojem (s. 181–184). Tento posun ilustruje texty z díla Johanna Heinricha Gottloba von Justi, jenž se zabýval kamentalistikou. Podruhé se zabývá hlouběji přirozeným právem v souvislosti s mentalitou vyšších úředníků, kde vyslovuje názor, že přirozené právo bylo jakýmsi novým jazykem, novým způsobem myšlení, který je všechny spojoval (s. 535–538). S přirozeným právem přijali úředníci i peněť o vzniku

státu ze společenské smlouvy, která státu dává určité meze a činí nepřijatelným náboženský útlak. Konečně potřeťi se zmíněným tématem zabývá v souvislosti se vztahem církve a státu, kde nový obor uvádí jako zdroj představy o podřízenosti církve státu (s. 586–587) a racionálním přístupem k náboženství (s. 604).

Vedle toho se věnuje i osobnímu poměru Marie Terezie k osvětlenství. Autorka vyvrací scestné představy o jejím méněcenném vzdělání, které z ní měly učinit jakousi nevzdělanou ženu, která neměla přípravu na vládnutí (s. 22–25). Nicméně dospělou Marii Terezií líčí jako odpůrce „*svobodomyšlných*“ (Freigeister, esprits forts, s. 621–628), ale zároveň jí přiznává racionální názory na náboženství (s. 583–588), které z ní učinily spojence Gerharda van Swieteny (s. 504–505, 583–627). Marie Terezie nepodléhala pověřivosti, potlačovala víru ve vampýry a čarodějnictví, ale na druhou stranu uctívala svátosti, nenáviděla tajné protestanty i Židy. Postoj Marie Terezie k Židům i zkázu pražské obce autorka líčí až ke konci knihy, ale bez veškeré apologetiky. Spojuje to rovněž s užitečnou kritikou starších pronacistických historiků, kteří panovníci chválili za její „*instinktivní nepřátelství*“ (s. 634–638) a poukazuje na to, že toto téma zůstalo tabu i pro modernější rakouskou historiografii až do osmdesátých let 20. století.

Války o dědictví rakouské i sedmiletou válku obohacuje autorka o jejich mediální rozměr. Odkazuje přitom na cennou novější literaturu, která v Čechách ještě není známá. Úsilí obou stran o vítězství

v mediální válce výrazně přispělo k zvýšení zájmu o mediální zpravodajství. Zatímco u války o dědictví rakouské sledovala autorka obrazovou propagandu, která využívala lehce erotického motivu svlékání mladé panovnice, v sedmileté válce vyzdvihuje mediální ofenzívu Fridricha II.

Školské a poddanské reformy i reforma trestního práva jsou poněkud nevčetně pojednány až na konci knihy a nepřiměřeně stručně. Autorka je nahlíží jako součást zesilující sociální kontroly a disciplinace. Poddanské poměry v Čechách považuje za mimořádně špatné a podporuje to i názory současníků. V koncepci knihy bohužel nezbylo místo na samostatné projednání poddanských reforem, protože autorka se poddaným věnovala jednou v souvislosti s jejich ponižováním v symbolickém prostoru vídeňského dvora (s. 332–344) a poté až v souvislosti s nevolnickým povstáním roku 1775 (s. 726–742). Zde sice je delší výklad o práci na reformách v sedmdesátých letech, kde se ovšem věnuje více pozornosti životopisům zúčastněných reformátorů než řešeným problémům a poddanským poměrům. Jsou zde však dobře vytěženy vydané německojazyčné prameny.

Českého čtenáře potěší, že v knize je hodně pozornosti věnováno českým zemím, i když je třeba konstatovat, že Uhersko je zase v oblasti vnitřních reforem zanedbáno. Nicméně vzhledem k tomu, že nedávná biografie Josefa II. od Dereka Bealesa Čechy naprosto

ignorovala a zabývala se jednostranně pouze Uherskem, lze počin Barbary Stollberg-Rilingerové vnímat jako vhodné vybalancování tohoto trendu.

Celkově jde o čtivé dílo, které výklad o komplikovaných tématech vznikání moderního státu a úloze symbolické komunikace v raně novověké společnosti zdařile začleňuje do kontextu dramatického života ženy–panovnice. Je to tak zdařilé, že čtenáře napadá, jestli Barbara Stollberg-Rilingerová nenapsala tuto knihu proto, aby popularizovala svoje interpretace vývoje předmoderního státu.

Ivo Cerman

Josef GRULICH, Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2018 (= Monographia historica 17), 286 s., ISBN 978-80-7394-703-3.

Migrace venkovského a městského obyvatelstva v prostoru jižních Čech na konci raného novověku patří v posledních letech ke klíčovému tématům badatelské práce Josefa Grulichy. Již před pěti lety zveřejnil dosažené výsledky v monografii věnované českobudějovické farnosti ve druhé polovině 18. a na počátku 19. století.⁵ Současná publikace na tyto výzkumy navazuje a významnou měrou je prohlubuje a rozšiřuje.

Migrační strategie ve sledovaném sídelním prostoru autor zkoumá, jak je

⁵ Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013 (= Monographia historica 13).

u něj obvyklé, na rozsáhlém souboru různých typů pramenů, mezi nimiž tentokrát převažují zhostní listy. V české historiografii se nejedná o neznámý pramen, avšak konkrétní badatelský zájem historiků byl o něj minimální a dosud zcela chyběla analýza většího množství zhostních záznamů. Předložená monografie na reprezentativním vzorku více než tisíce propouštěcích listů z českobudějovického panství z let 1750–1787 tuto analýzu poskytuje, navíc ji obohacuje o další informace z matričních záznamů. Čtenáři tak přibližuje osudy a jednání „běžných“ lidí, tedy osob, které se do pramenů dostaly, aniž by byly pachatelí trestné činnosti. Šlo o muže a ženy z různých společenských vrstev, zájmových skupin, věkových kategorií, o osoby staré, nemocné i tělesně postižené.

Při zpracování informací z uvedených pramenů využíval autor kvantitativních i kvalitativních metod. Toto spojení považují za velmi vhodné. Autorovi se ve výzkumu neztratil ani jedinec se svým specifickým jednáním, což by hrozilo při absenci kvalitativních postupů, ani nepozbyl cenných souhrnných údajů umožňujících větší míru zobecnění poznatků, k nimž by bez využití kvantitativních metod jen těžko dospěl. K prolnutí zmíněných metod dochází v mnoha částech práce. Snad nejzřetelněji je to patrné v kapitole věnované analýze důvodů, které uváděli žadatelé o zhostní list pro objasnění své zamýšlené migrace. Díky tomuto metodickému propojení se Grulichovi podařilo postihnout téměř dvě desítky důvodů, mezi nimiž jednoznačně

nejčastěji byl uváděn sňatek, dále pak osíření, pracovní uplatnění, ale i hledání štěstí.

Kromě postižení širokého spektra migračních strategií obyvatelstva sledoval Josef Grulich dále praktické naplňování dobových právních norem. Pozornost soustředil na to, zda a v jaké míře ovlivnilo migraci obyvatel vydání patentu o zrušení nevolnictví. V neposlední řadě se zaměřil na roli českobudějovických předměstí v kontextu pohybu obyvatelstva a jeho záměrů. Autor svým výzkumem podal další důkazy o tom, že představy staršího bádání o těsném připoutání k půdě prakticky vůbec nebyly naplňovány. Ve zkoumané praxi totiž převládala zájem vrchností o cizí pracovní sílu nad dodržováním právních norem. S tímto stavem do jisté míry souvise-la i role patentu o zrušení nevolnictví vydaném v roce 1781. Ve sledovaném jihočeském prostředí neznamenal žádný zlom v intenzitě ani v rychlosti migrace, která probíhala v prakticky nezměněných hodnotách ze staršího období i v letech po vydání patentu.

Bádání o předměstích v raném novověku jako specifickém sídelním prostoru nepatří v české historiografii k frekventovaným výzkumným tématům, proto jsou Grulichovy poznatky o roli českobudějovických předměstí v migračních strategiích obyvatelstva velmi přínosné. Díky tomuto výzkumu se podařilo získat cenné informace o podružské společnosti, která se na těchto územích vytvářela dlouhodobým přílivem vesnického obyvatelstva.

Závěrečná kapitola práce je sondou v mikrohistorickém měřítku do osudů ženy narozené v podružské rodině. Na základě podrobného komplexního výzkumu matrik, zhostní agendy, poddanských seznamů, pozemkových knih a protokolů ze zasedání městské rady v Českých Budějovicích představil autor barvitý životní příběh Alžběty Wašnerové, provdané Grießhuberové, která se při vykonávání čelední služby z českobudějovického předměstí dostala až na předměstí Vídně. Přestože neměla žádný zhostní list, více než třicet let žila a pracovala bez potíží v Dolních Račkousích, vdala se a narodily se jí zde tři děti. Její poklidný život by zřejmě plynul dál, pokud by jej nenabourala Alžbětina, případně manželova touha po dědickém podílu po svém otci (tchánu), která ji přivedla zpátky do rodného města. Zde byla uvězněna, když městští úředníci zjistili, že uzavřela sňatek, aniž by byla propuštěna z poddanství Českých Budějovic. Jejich hlavní motivací k tomuto kroku byla s největší pravděpodobností také tužba po penězích, tentokrát po financích z poplatků za udělení zhostního listu. Až příslib úhrady poplatku ze strany manžela ukončil Alžbětin několikaměsíční pobyt ve vězení, nikoliv však její pocit křivdy. Se svou stížností se obrátila přímo na císařovnu Marii Terezii. Z Vídně byla kauza přesunuta k projednání pražskému apelačnímu soudu, opětovně se jí zabývala českobudějovická městská rada, a nakonec řešení vzešlo až od dolnorakouské zemské vlády, se kterým se smířilo i jihočeské královské město.

Zevrubně představený životní příběh Alžběty umožnil autorovi ukázat nejen její samostatnost a aktivitu v jednání, specifické možnosti uplatnění, které migrantům nabízel region v okolí habsburské metropole, ale i odlišný přístup k přistěhovalcům ze strany vrchnostenských, církevních a zemských orgánů v různých regionech.

Také formální stránka knihy Josefa Grulichy je na vysoké úrovni, obsahuje jen minimum nepřesností v tabulkách (s. 77, 83) a v označení Nového Města na Moravě jako královského města (s. 85), jímž však nikdy nebylo. Čtenáři knihy naopak významně ulehčují orientaci ve zkoumaném jihočeském prostoru pečlivě provedené barevné mapové přílohy. Závěrem je možné konstatovat, že Grulichovo dílo je po všech stránkách nepochybně cenným příspěvkem k poznání životních osudů venkovského a městského obyvatelstva jižních Čech ve druhé polovině 18. století. Lze si jen přát, aby se stalo inspirací pro obdobné výzkumy i pro jiná česká a moravská královská města a jejich okolí.

Bronislav Chocholáč

Pavel NOVÁK – Eva LUKÁŠOVÁ – Stanislav PETRÁŠ – Jana HUTĀANOVÁ, Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků. Kritický katalog výstavy, Praha, Národní zemědělské muzeum s.p.o. 2017, 167 s., ISBN 978-80-86874-92-0.

Předkládaná práce je syntézou současných znalostí o krajinářských parcích a dalších

zahradách šlechtického rodu Chotků. Vzhledem k historii rodu představuje kompaktní zpracování významných krajinářských celků 18. a 19. století. Zároveň poskytuje doplněk k syntéze dějin rodu od Ivo Cermana, kde téma parků a zahrad zůstalo opomenuto.¹

Hlavním přínosem práce je kompletní přehled všech zahrad a parků, které Chotkové architektonicky utvářeli, ať už jako majitelé, nebo držitelé veřejných úřadů. Jde o významné objekty, k nimž patří Veltrusy a Kačina, ale také pražská Stromovka nebo park na Karlově náměstí. Seznam parků však zahrnuje i méně známé položky, jako jsou Myslibořice na Moravě a Sidonienwald u Radvančic nedaleko Kutné Hory. Tento přehled zahrad je v úvodní studii Pavla Nováka zasazen do kontextu dějin rodu. Ve druhé části Eva Lukášová poskytuje takřka vyčerpávající sbírku ikonografických pramenů, které dokumentují vzhled parků v historii. Tato část, jež je vlastně edicí ikonografických pramenů, zabírá strany 67–151 a představuje rozsahem největší část knihy.

Úvodní studie Pavla Nováka přináší cenné odkazy na různé nově objevené účty dokazující financování parků (s. 14–15) a také významný postřeh, že Jan Rudolf Chotek „nechápal svou činnost jako budování zámeckého parku, ale jako okrašlování celého panství.“ (s. 14). To je velmi důležité pro pochopení tehdejší koncepce krajinářských parků. V líčení dějin rodu se však autor dopustil několika chyb, zejména ve veřejných kariérách Chotků, jež však nepředstavují hlavní

téma publikace. Ve Francii nestudoval Rudolf Chotek (s. 18), ale jeho nejstarší bratr Václav, kterého malý Rudolf jen navštívil na jednorázové cestě s otcem, s nímž se ovšem vrátil zpět do Čech. Kavalířská cesta obou bratrů nezačala roku 1724, ale trvala od roku 1727 do roku 1730 (s. 18). Rudolf a Jan Karel nepůsobili současně na „vrchním úřadu vnitřní správy“ (tzv. direktoriu, s. 20). Za Haugwitzze zde působil pouze Jan Karel, zatímco Rudolf se stal nejvyšším kancléřem až za Kaunitzovy reformy (od roku 1763). Jan Rudolf nekonal opakované cesty do Francie, Itálie a Anglie (s. 23). Po své kavalířské cestě (1768–1770), při níž nenavštívil Anglii, vykonal ještě delší zahraniční cestu jen jako průvodce ruského velkoknížete Pavla na cestě do Benátek roku 1782. Je však možné, že opakovaně cestoval do německých zemí, což prameny nemusejí zachycovat. Myslím také, že Jan Rudolf nesympatizoval se zednáři (s. 28), jelikož během stavovské revolty 1790–1791 si jeho manželka zapsala do svého deníku, že zednáře vysloveně nesnáší. Datace rakouského státního bankrotu do roku 1815 je patrně pouze překlep. Bohužel ani sochaři Franz Antonu Kuenovi nemůže autor přijít na jméno. Nicméně hlavní téma publikace představují parky a zahrady Chotků, a v tomto ohledu přináší Pavel Novák cenné shrnutí, které zde zatím chybělo.

Oproti Cermanově syntéze dějin rodu je zde doplněna i historie uherské větve rodu, která vytvořila zahradu (rosarium) v Dolné Krupě na Slovensku. Jejich

¹ IVO CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

činnosti jsou věnovány dvě samostatné kapitoly od slovenských historiků Stanislava Petráše a Jany Hutťanové. Studie Evy Lukášové, jež je připojena k její edici ikonografických pramenů, zase přináší zajímavý exkurz do dobové literatury o zahradní architektuře, který je založen na knihách, jež vlastnil Jan Rudolf Chotek. Seznamuje také s dosud nevytěženým fondem dokumentárních fotografií památek. Závěr přináší popis výstavy, která byla od 20. července 2017 do 31. října 2018 přístupná na zámku Kačina, i cenný seznam použitých ikonografických pramenů i s inventárními čísly.

Až na výše uvedené chyby v kariérách Chotků jde o cennou práci, jež podává souhrnný výklad a poskytuje představu o současném stavu výzkumu. Lze ji doplnit ještě o monografii k vývoji krajinné památkové zóny Žehušicko od kolektivu pod vedením Zdeňka Lipského a o materiály, které na svém webu zveřejňuje státní zámek Veltrusy.² Snaha lépe poznat vývoj Krajinné památkové zóny Žehušicko, kam patří i Kačina, vedla v poslední době k vzniku řady přínosných studií, které spojují historický a přírodovědecký výzkum.

Ivo Cerman

² Zdeněk LIPSKÝ – Markéta ŠANTRŮČKOVÁ – Martin WEBER, *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*, Praha 2011; <https://www.zamek-veltrusy.cz/cs/publikace> (23.12.2018).